

УДК 811.161.2'38

Г. Є. Хоменко

ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО РІВНЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕКСТУ

Хоменко Г. Є. Експресивні засоби лексико-семантичного рівня інформаційного тексту.

Статтю присвячено стилістичним лексико-семантичним засобам інформаційних текстів. Розглянуто функціонування та семантичне наповнення таких тропів, як антономазія та дисфемізм.

Ключові слова: інформаційний текст, експресивність, стилістичні засоби, тропи, антономазія, дисфемізм.

Хоменко А. Е. Экспрессивные средства лексико-семантического уровня информационного текста.

Статья посвящена стилистическим лексико-семантическим средствам информационных текстов. Рассматривается функционирование и семантическое наполнение таких тропов, как антономазия, дисфемизм.

Ключевые слова: информационный текст, экспрессивность, стилистические средства, тропы, антономазия, дисфемизм.

Khomenko H. Expressive means of the lexical-semantic level informational text.

The article is devoted to the stylistic means of lexical-semantic information texts. Considers the functioning of the semantic content of those tropes as antonomasia, dysphemism.

Key words: informational text, expression, trails, antonomasia, dysphemism.

Масмедійне мовлення продовжує бентежити сучасну наукову думку. Різні аспекти розвитку і функціонування мови ЗМІ є предметом наукового дослідження галузей лінгвістики, соціолінгвістики, соціології, психології, історії тощо. Інформаційний простір як динамічне утворення покликаний задовольняти інформаційні запити соціуму. Цей функціональний стиль має потужний арсенал мовних засобів, які увиразнюють його, дозволяють швидше, ефективніше сприймати інформацію, запам'ятовувати її, й навіть задовольняти естетичні та гедоністичні потреби людини. З-поміж зазначених вище вербальних засобів яскраво вирізняються експресивні одиниці, серед яких чільне місце посідають стилістичні фігури та тропи. Ці мовні засоби, що є актуальними в науковому пошуку вже понад два століття, становлять предмет зацікавлення таких лінгвістів, як-от: О. Бертон, В. Ващенко, К. Вілер, І. Гальперін, М. Гетьманець, М. Горте, В. Домбровський, Н. Івкова, Р. Ланхам,

О. Квятковський, Л. Конюхова, Г. Копніна, Є. Ключев, В. Корольков, Т. Подуфалова, О. Пономарів, В. Приходько, Є. Сагайдачна, Н. Сирма, О. Сковородников, Ю. Скребньов, В. Тайлор, А. Ткаченко, Б. Тошович, В. Святовец, Т. Хазагер та ін.

На часі надзвичайно перспективними є дослідження проблем функціонування стилістичних засобів вираження мови й мовлення в інформаційному стилі української мови, їх експресивний «заряд», функціональні особливості використання, семантичне наповнення. Не викликає сумніву, що зазначені вище наукові проблеми потребують детального вивчення, саме це й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Об'єктом нашого вивчення стали стилістичні експресивні мовні засоби лексико-семантичного рівня, зокрема антономазія та дисфемізм. Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати семантичні та функційні характеристики цих експресем в інформаційних текстах.

Антономазія є яскравим представником експресивних мовних одиниць. М. Арутюнян зазначає, що цей стилістичний засіб в аспекті проблеми дефініції студіювали О. Ахманова, І. Гальперін, Б. Зандиг, О. Квятковський, К. Каграманова, Н. Наєр, Б. Савинський, Д. Харт'юнг та інші [1, с. 7].

Активно досліджується зазначене явище на матеріалі іноземних мов: І. Дубровська («Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект»); О. Євдокімова («Прагматический и лингвокультурологический аспекты перифраз и сходных стилистических приемов в газетно-журнальном дискурсе (на материале прессы Великобритании и США)»); Т. Олійник («Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові»).

І до сьогодні немає одноставної думки щодо визначення дефініції цього явища, його сутності та природи. Літературознавчий словник-довідник фіксує таке витлумачення: антономазія – поетичний троп, який уживається для непрямого, часто метонімічного називання літературного персонажа або зображуваного явища іменем міфічного чи літературного героя; іноді антономазійний образ, перебираючи на себе властивості іншого предмета, набуває ознак символу [6, с. 52–53].

В. Святовец й О. Галич визначають антономазію як вид метонімії, як надання додаткового наймення (за провідною рисою) [7, с. 25; 3, с. 220]. В. Святовец також зазначає, що названий троп – ще й

заміна багатозначної назви стислим описом, що допомагає її розгадати [7, с. 25]. Ця позиція спричиняє ототожнення антономазії з перифразом.

М. Горте теж позиціонує цей засіб експресивізації мовлення як вид перифрази [4, с. 36].

О. Ахманова та О. Ємельянова вбачають джерела виникнення названого тропа й у метафоризації, й у перифразі [2, с. 50; 5, с. 70]. О. Ємельянова, крім того, зараховує до антономазії деякі евфеміністичні сполуки [5, с. 71].

Компромісною є думка М. Арутюняна, який зазначає, що антономазія – це мовне явище, що може бути й різновидом метафори, й видом метонімії [1, с. 12–13]. Викладені вище позиції науковців дозволяють дійти висновку, що цей троп є досить строкатим засобом експресивізації мовлення.

Антономазія широко використовується в художньому мовленні, публіцистичному, розмовно-побутовому й інформаційному. Наведемо приклад антономазії в інформаційному тексті: *Як відомо, за крісло Глави держави боротимуться два кандидати – Віктор Янукович та Юлія Тимошенко. Місце **Гаранта** посяде той кандидат, котрий набере голосів більше за іншого* (А, 04–17.02.2010, с. 3). В аналізованому прикладі фіксуємо вживання заміни назви головного персонажа статті домінуючою рисою. Автор намагається підкреслити важливість наявності певних рис характеру для людини, яка хоче обійняти посаду президента, як-от: мудрість, досвідченість, толерантність, розсудливість, терплячість, вірність, надійність, компетентність, ерудованість. Саме така людина, на думку журналіста, варта бути «Гарантом» своєї країни. У цьому випадку троп функціонує задля висловлення суб'єктивної позиції мовця, задля привернення уваги реципієнта, автор також запрошує читачів подумати, самостійно розкрити значення слова *гарант*.

Порівняємо: *Завдяки щоденній праці, знанню мов, невичерпній енергії та фотографічній пам'яті, впродовж 26 років він зробив у відділі європеїстики 55 тис. описів книг. Недаремно ми називали його «Пан Картка»* (А, 04–17.02.2010, с. 9). Автор навіть фіксує джерело породження вторинного імені героя – серед колег. Троп «Пан Картка» конденсує інформацію про суб'єкт, зазначену в першому реченні, характеризує високі інтелектуальні, духовні та фізіологічні здібності персонажа, слугує для швидкого привернення уваги читача, його зацікавлення, має образні властивості.

Приклад: *«Вот эту смерть и напомнил мне раздавленный репей на вспаханном поле», – писав Л. Толстой про Хаджи Мурата, і таким Муратом назвав М. Холодний вірменського генія українського кіно. І, певно, що таким же Муратом був сам Холодний, який нарешті повернувся до нас своїм «холодним» і ошатно-оголеним словом (УЖ, 2009, № 11 (51), с. 61) ілюструє антономазію, наближену до алюзії. Автор порівнює письменника з історичною особою, сміливим та величним воїном Хаджи-Муратом Хунзахським, який жив у ХІХ ст.*

Або: *Смерть як мистецтво від людини-оркестру Ренати Літвінової... І всі ці тонни свічад, декадентські капелюшки, кав'ярня «Задзеркалля», пісні Земфіри. Усе це потрібно просто прийняти або не прийняти, як саму Літвінову, котру не можна ділити на Літвінову-акторку, Літвінову-режисера, Літвінову-драматурга (УТ, 02–08.11.2012, № 44 (261), с. 60-61). Зазначений приклад теж рясніє антономазіями. Автор використав одразу чотири додаткові наймення героїні задля підкреслення її неповторної особистості, майстерності, професіоналізму.*

Рясніють інформаційні тексти також дисфемічними номенами. Ці мовні засоби експресивізації мовлення мають вигляд тропа, який полягає у вживанні замість емоційно і стилістично нейтрального слова чи виразу більш грубого, вульгарного, допомагає висловити негативне, критичне, зневажливе ставлення до певного факту, явища, персонажа [6, с. 203].

Дисфемізми теж характеризуються поглибленим науковим інтересом лінгвістів. Структурні, семантичні, прагматичні аспекти дисфемічних одиниць з'ясували Т. Бойко («Эвфемия и дисфемия в газетном тексте»), А. Резанова («Дисфемия в английском языке: семантические механизмы и прагматические функции»), Т. Абакова («Парадигматические отношения и семантико-прагматические особенности эвфемизмов и дисфемизмов современного английского языка (на материале текстов британской прессы)»); фразеологічну дисфемію досліджувала І. Мілева («Евфемизация і дисфемизация у фразеотворенні говірок сходу України»); слова-табу як різновид дисфемізму були предметом зацікавлення О. Голованової («Эвфемизация табуированных соматизмов (на материале французского и русского языков)»), Л. Порохницької («Культурологические и когнитивные принципы эвфемии в современном английском языке»); частково ці експресивні засоби аналізувалися в роботі О. Коломійцевої

«Номинативные поля с семантическими центрами «терроризм» и «террористы» в газетном дискурсе ФРГ», у праці А. Янкова «Соціально-політичні неологізми та okazіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування» та ін.

Наприклад: *Вітчизняне місцеве самоврядування очікує від центру не «подачок» у вигляді дрібних преференцій, а рівноправної співпраці* (УК, 24.05.2011, № 92 (4490), с. 5). Цей приклад демонструє вживання автором згрубілого слова *подачка*, яке має негативний відтінок, проте влучно та емоційно виражає ставлення журналіста до владних органів. Водночас аналізований дисфемізм виступає також графоном, зокрема, демонструє вживання факультативних лапок.

За двадцять років, що минули після трагедії, обеліск майже зруйнувався, а тамтешні «металісти» відідрали від нього все, що змогли. Дізнавшись про це, полтавські ветерани-авіатори вирішили зібрати гроші і встановити новий пам'ятник (ВП, 01.06.2011, № 22 (953), с. 4). Наведений приклад містить у собі згрубіле, просторічне слово «*відідрали*», яке допомагає розкрити всі почуття та настрої автора, його обурення, негативізм.

Інший приклад: *Принаймні, слова Сергія Татусяка, голови Вінницької облради, що в чинній Конституції щонайменше 12 суперечностей і неточностей щодо місцевого самоврядування та адміністративно-територіального поділу, а половина положень Європейської хартії, котру Україна ратифікувала ще 1997-го, не виконуються, із заялжених постулатів поволі перетворилися в міни уповільненої дії...* (УК, 24.05.2011, № 92 (4490), с. 5) теж ілюструє застосування мовцем дисфемічної одиниці, яка виражає невивічливе та зневажливе ставлення владних органів до проголошених ними постулатів і водночас маніфестує негативне ставлення самого автора до зображуваного явища.

Або: Політика сучасного владного олімпу України характерна забреханістю і почуттям безкарності, бо колективна відповідальність, помножена на відсутність людської порядності та ще й захищена імунітетом, обернулася в безвідповідальність супроти громадян України (УЖ, 2009, № 11 (51), с. 13). Наведений фрагмент тексту характеризується наявністю дисфемічної одиниці. Мовець свідомо уникає стилістично нейтрального слова «неправда», надаючи перевагу його згрубілому синоніму (*забреханості*), демонструє своє

негативне ставлення до сучасної політики, має намір образити та засудити головних персонажів статті, емоційно висловлює свою думку.

*Вирішив було вже йти, але охоронець непомітно наступив мені на ногу, мовляв, нікуди **не рипайся*** (УКульт., 2000, № 7–8 (908), с. 25). Фіксуємо в цьому реченні дисфемічну одиницю, виражену просторіччям (порівняймо знижене «не рипайся» й «стій на місці», «не ворушись»). Мовець мав намір передати негативні почуття й зневажливе ставлення до себе. Приклад характеризується яскравою експресією.

Приклади: *І вибір доволі простий – або виходите і боретеся, або назавжди залишаєтеся **бидлом та гівном*** (УТ, 06–12.04.2012, № 14 (231), с. 71); *Хоча, загалом, треба не очікувати зеленого світла, а самим ставити свої світлофори і казати всім, хто заважає: «Геть з дороги, **потвори**»* (УТ, 06–12.04.2012, № 14 (231), с. 71); *Тому **жлобьяра** повсякчас бреше, зокрема й собі* (УТ, 02–08.11.2012, № 44 (261), с. 49); *Але при цьому можна залишатися оптимістом, мовляв, якщо ми **лайно**, то найкраще в світі* (УТ, 02–08.11.2012, № 44 (261), с. 49); *А відтак минає 10 років, ти все так само за чаркою чи філіжанкою кави патякаєш про ці речі, а ті старі **виродки**, на яких ти вчора «**гнав**» і був упевнений, що якщо не сьогодні, то завтра вони таки перемрут, залишаються на тих самих місцях* (УТ, 02–08.11.2012, № 44 (261), с. 50); *Тут щороку, немов на мінному полі. То на пляжі якусь **гидь** відшукують, то у воді нечистот по коліно!* (УК, 04.06.2011, № 101 (4499), с. 5); *Що вам казати? На один маєток працюють 10–12 чоловік обслуги. Ото **підтирають** наші жінки **задниці** Симоненкам, Піскунам, Шуфричам – однаково* (ВП, 01.06.2011, № 22 (953), с. 5); *А політики? Тому ми існуємо майже, як Хома Брут, що викладав магічне коло, з тією лише різницею, що опинилися за межами кола, разом з усією нечистою, **брехунами, жлобами, відьмаками й упирями*** (УТ, 02–08.11.2012, № 44 (261), с. 50) пересипані найобразливішими дисфемічними одиницями, вираженими сороміцькими, непристойними, лайливими, нецензурними словами, вульгаризмами. Автори намагалися дошкулити комусь, коли висловлювалися, мали намір образити, принизити, висміяти. Зазначені тропи інтенсифікують загальне негативне забарвлення речень. Одне з речень містить ще й дисфемізм, виражений сленгізмом *гнати* (говорити нісенітницю, а також балакати під дією наркотиків [8, с. 97]).

Отже, узагальнюючи сказане, можна зазначити, що лексико-семантичний рівень експресивності в інформаційних текстах має потужний експресивний заряд, сприяє образності вислову, наповнений

емоційністю, дозволяє влучно та вичерпно сформулювати свою думку, висловити суб'єктивне ставлення до зображуваного чи адресата повідомлення, вразити, зацікавити читачів. Журналісти активно послуговуються антономазією та дисфемічними одиницями, які є яскравими представниками експресивних стилістичних засобів, зокрема, тропів. Антономазія допомагає адресанту увиразнити зображуваний образ, зацентувати увагу адресата на тих чи тих особливостях змальованого явища чи особи, її зовнішності, характеру, світоглядних позицій, соціального статусу, етнічної, релігійної приналежності тощо, надає можливість яскраво, образно, емоційно, впливово висловити своє бачення певного явища, предмета, процесу, персонажа. Дисфемізм сприяє вираженню негативної оцінки мовцем описуваних подій, фактів.

Література

1. Арутюнян М. А. Структура, семантика и прагматика стилистического приема «антономазия» на материалах немецкого языка : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Арутюнян . – М. , 2010. – 21 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [4-е изд., стереотип.] – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
3. Галич О. А. Теорія літератури : підруч. [для студентів філол. спец. вищих навч. закладів освіти] / Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. ; за наук. ред. О. А. Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
4. Горте М. А. Фигуры речи: Терминологический словарь / М. А. Горте. – М. : Изд-во НИЦ ЭНАС, 2007. – 208 с.
5. Культура русской речи : Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова и др.]. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 840 с.
6. Літературознавчий словник-довідник : довідково-енциклопедичне видання / [ред. кол. Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
7. Святовець В. Ф. Словник тропів і стилістичних фігур / В. Ф. Святовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
8. Словник сучасного українського сленгу / [упор. Т. М. Кондратюк]. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.

Джерела

- А – Аудиторія [студ.-освітн. газета] від 04.–17.02.2010 ч. 3 (2683).
ВП – Вечірня Полтава [інформ.-політ. газета] від 01.06.2011 №22 (953).
УТ – Український журнал [інформ. культ.-пол. журнал] 2009, № 11 (51).
УКульт. – Українська культура [культ.-осв. та літер.-мистецьк. журнал] 2000, липень – серпень № 7– 8 (908).
УК – Урядовий кур'єр [газета] від 4.06.2011, № 101 (4499); від 24.05.2011, № 92 (4490).
УТ – Український тиждень [сусп.-пол. журнал] від 06–12.04.2012 № 14 (231); від 13–19.04.2012 №15 (232).

Стаття надійшла до редакції 31.10.2012 р.